

Early Journal Content on JSTOR, Free to Anyone in the World

This article is one of nearly 500,000 scholarly works digitized and made freely available to everyone in the world by JSTOR.

Known as the Early Journal Content, this set of works include research articles, news, letters, and other writings published in more than 200 of the oldest leading academic journals. The works date from the mid-seventeenth to the early twentieth centuries.

We encourage people to read and share the Early Journal Content openly and to tell others that this resource exists. People may post this content online or redistribute in any way for non-commercial purposes.

Read more about Early Journal Content at <http://about.jstor.org/participate-jstor/individuals/early-journal-content>.

JSTOR is a digital library of academic journals, books, and primary source objects. JSTOR helps people discover, use, and build upon a wide range of content through a powerful research and teaching platform, and preserves this content for future generations. JSTOR is part of ITHAKA, a not-for-profit organization that also includes Ithaka S+R and Portico. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

THE DISPUTE ABOUT THE SERMONS OF
DAVID DEL BENE OF MANTUA.

BY PROF. DAVID KAUFMANN.

THE Jews of Italy cultivated the knowledge of the secular literature of the people among whom they dwelt, and felt its influence, before those of any other country. Ever since the days of Immanuel b. Solomon their Hebrew poetry shows the effects the national poetry had upon them. Unlike other countries, the light of culture had not forced itself in their Ghetto all of a sudden. Their connexion with their time, with the living surroundings, was never interrupted.

Nevertheless, traces of struggles were not absent, even amongst them, against the admission of that which was alien, evidences of the profound excitement with which the adoption of that which was imported from abroad was refused and rejected. As everywhere, here also it was the sermon, this most sensitive of all gaugers of culture, in which above all the alien elements of the mind commenced to ferment and to act, and to challenge the contradiction of the zealots of the faith.

We owe the preservation of such a dispute, of which the history of our culture has left no other traces, called forth by the Jewish sermon, to Abraham Joseph Solomon Graziano of Modena, an industrious compiler imbued with the spirit of historical research. I have in my library a volume of his compilation, in which he reluctantly—and therefore with the greater credit to his scientific spirit—has preserved two letters which open for us a clear insight into those memorable events.

It was in the spring of the year 1598 that Israel Sforzo in Modena felt himself called upon to conjure up a castigating storm of the greatest Rabbis of his time over David del Bene of Mantua. Elieser David Mehatob, or, as his surname was in Italian, del Bene, had already drawn the notice of the public of his native town Mantua upon himself by his talents as preacher, in spite of his youth. His addresses in the synagogue had collected round him an assembly of enthusiastic friends and followers. There was a novel element in these sermons which dazzled and fascinated the audience, the quotations from Italian authors and from national poets. Mythological names, as they never before had been heard in the synagogue, goddesses and gods of the heathens appeared in these sermons. It happened even that the orator forgot himself so far as to speak of the holy Diana, quella santa Diana. Just as once before in the synagogues of the Provence the abstractions of the Aristotelian philosophy

commenced to spiritualize the historical figures of Holy Writ and to sublimate Abraham and Sarah into Matter and Form, till Solomon Ibn Adret's decree drove the shadows out of the house of God, thus here also a new allegory seemed to make its entrance into the Jewish sermon. The gods of the Greeks and the Romans were to explain the dicta of the Agada. And as on the former occasion Abbamare of Lunel¹ had undertaken the part of zealot, it was now, in Mantua, Nissim Sforno who felt himself compelled to destroy the new, heretical mode of preaching. His brother Israel, of Modena, to whom he opened his heart in a letter, was to call forth the storm against the youthful innovator.

Two of Israel Sforno's three sons, namely, Obadiah and Abraham, had taken up their abode in Reggio Emilia; the third, Chananel, lived in Constantinople. Israel Sforno, indignant and determined to carry on the struggle to the end, made first a representation to Obadiah, who at a later period left several monuments on the pages of Jewish literature². R. Menachem Azariah di Fano was at that time at the head of the Rabbinate at Reggio Emilia. He was esteemed and famous for his undisputable mastery both of the Talmud and the Cabbala, and was the centre of a considerable circle of disciples. Chiskiah b. Isaac Foa³, a novice in the office of Rabbi, and, like Obadiah, an assistant of the Rabbinate, co-operated with him. These men were to proceed against the preacher of Mantua, and should unhesitatingly hurl against him the excommunication to which he had made himself liable according to the old decision of Ibn Adret. However great and far-reaching Menachem Azariah's authority was, Israel Sforno was not satisfied with his sentence only. He was rather determined to appeal against the innovator to the other authorities of his country, Samuel Archevolti, the celebrated Rabbi of Padua, and the Rabbinate of Venice, with Judah Loeb Saraval and Isaac Gerson at their head. Israel Sforno had a brother David in Salonichi, and a son Chananel in Constantinople, who were to assist him in summoning the Rabbis of Turkey and the Holy Land to the holy strife against the thoughtless preacher of Mantua.

The want of documents prevents us from judging of the effects of the campaign called forth by this zealot. But the fact that there was no want of authorities ready to excommunicate del Bene is attested by the letter of Nathaniel Trabotto, the Rabbi of Modena⁴, who was at that time thirty-two years of age. He summoned the Rabbis and

¹ H. Gross in *Revue des Études Juives*, IV, 192 sqq.

² M. Mortara, *מונרך חכמי אישליה*, p. 61. ³ Nepi, *זכר צדיק לנביח*, p. 113.

⁴ D. Kaufmann, in *Monatsschrift*, 39, 353, n. 3, where read, "1653," and "in the eighty-fifth year." According to *אוצר טוב*, in Berliner's *Magazin*, 14, p. 12, Trabotto was in his eighty-seventh year when he died.

scholars of that city to the struggle against their fellow-citizen, who had so prematurely achieved fame. He was led to do so by the pressure brought to bear upon him by the reports from Mantua about del Bene's sermons. That which had been done by del Bene appears to him much more criminal than anything which had come to the knowledge of Ibn Adret about the preachers of the Provence, for he had repeatedly promulgated his impudent allegories in the synagogue before the congregation. His name is therefore in peculiar contrast with his actions. At the same spot where his objectionable profanations had been heard, he should solemnly recant.

It seems that the next consequence of this measure was, that del Bene retired from the pulpit, discontinued his offensive sermons, and resolved again to begin his schooling and to acquire, under the direction of a recognized master, in the customary way, the undisputed qualification of a Rabbi. He was still a young man, and it was not difficult to find a master of approved authority. R. Menachem Azariah of Fano, who was to have been his judge, became his teacher. His youthful imprudence was soon forgotten, and David del Bene became a man to whom the distinguished congregation of Ferrara did not hesitate to confide the office of Rabbi. He had the privilege of filling that post for thirty-six years¹, and of sending forth responses to difficult questions addressed to him from all parts of Italy. His fellow-disciples, who had sat with him at the feet of the great master of Reggio Emilia, all highly praised and acknowledged del Bene's conduct and piety. They included men of ascetic piety, such as Aron Berachja, of Modena, the author of *Maabor Yabok*, who died July 28, 1639²; the two Isaac Berachja, the one the son of Menachem Azariah, the other his son-in-law, afterwards Rabbi of Lugo; Elieser Nachman Foa, who used to sign himself Arnon³; David Diena, the grandson of the great Rabbi of Sabbioneta, Azriel Diena, the opponent of David Reubeni⁴; Isaac b. Mardochai, of Poland, later the friend of Menachem Azariah, and editor of his responses. Graziano quotes also in testimony of del Bene's piety Mordechai b. Ismael Cuarossi and Isaac Rabenu, both of Reggio, with whom he had been personally acquainted⁵.

¹ בל"ץ שנים ממנהר דיוו שעמר פה . Preface: כשאור לביח דור .

² Zunz, *Literaturgeschichte der synagogalen Poesie*, p. 424 sq., and *Monatstage*, p. 42.

³ M. Mortara, l. c., p. 23.

⁴ Kaufmann, *Revue des Études Juives*, XXX, 304 sqq., and XXXI, 65 sqq.; and Löwenstein, *ibid.*, 120 sqq.

⁵ Graziano asked in 1658 through Isaac Rabenu, whom he calls החסר דהחור, as he says at the beginning of the manuscript.

It was these events, perhaps, to which David's son, Jehudah Asael del Bene, alluded in his *Thrones of the House of David*, a book dedicated to the memory of his father, when he combats the exclusive study of the language and literature of the country. He sees in the neglect of Hebrew and the preference of Italian by the men an offence against which he had vowed to write his book¹, but he considers the instruction of girls in the Italian national literature altogether as a danger to morality, because female youth became corrupted and poisoned by a premature awakening of impure thoughts and the excitation of love².

From information given by Jehudah Asael we know that it was the influence of the great preacher, philosopher, and grammarian Judah Moscato, a man thoroughly acquainted with the whole cyclus of the civilization of his time, which manifested itself in the sermons of David del Bene, and which gave offence by being pushed to the extreme³. The profound philosophy, although borrowed from Greek, Roman, and Italian thinkers, exhibited in the sermons of the master, never denied or offended Jewish consciousness, and was, therefore, admired and imitated. But in the method of the followers that which was imported from without had not been converted into flesh and blood, but was applied in its crude alien garb, and met, therefore, with opposition and gave offence. But Moscato remained also the son's master. Jehudah Asael admits that it was owing to Moscato's writings that he had acquired his skill and mastery in the use of Hebrew, and a portion of the elegant sayings and *facetiae*⁴ which he had introduced into the Hebrew, in order to make that language compete successfully with the Italian.

David del Bene's family had been long settled in Italy. Jehudah Asael carries his pedigree back for eight generations, in which learning and the dignity of Rabbi had descended from father to son⁵. It must be left to further research to trace and identify that string of scholars. But even now, in connexion with our event in the house of del Bene, at least two names of that family may be mentioned, of which, thus far, traces can be found only in certain letters contained in Italian manuscript compilations, with which I became

¹ כסארת לבית דוד, f. 24 b.

² Ibid., f. 26 b.

³ Ibid., f. 34 b, כי כאשר רוב . . . מארי הנאון מוסאטו זצ"קל . . . כי כאשר רוב ראה ימיו ושנותיו ישב לכסא כבוד להורה וגרולה בבולוניא באנקונא ובמנשובא משם ראה מאורות המליצה אשר לראשי בהי אבות צחות הלשון ומבשא המליצה ונעשה מליץ גרול רם.

⁴ Ibid., ערמוניות ונעימיות.

⁵ Ibid., preface, שכבר קדמוני בשל אורות ויו ההכמה אלופי המסובלין זקני משפחתי זה שמנה וורות איש מפי איש ודור אחר דור.

acquainted from the manuscripts of Marco Mortara, the last Rabbi of Mantua, which have come into my possession.

Jacob del Bene, of Bologna, to whose memory an unknown poet composed an elegy in the form of a letter of consolation to his wife and children, cannot yet be further identified¹. But all that we read in his praise shows that he had stood at the head of the congregation of Bologna, probably as its president, and that his life had been devoted to the promotion of the peace of the community and the solution of all disputes. He must certainly have enjoyed great esteem among large circles, and his memory has been preserved in this faint trace.

Abraham del Bene, to whom the two letters of Salomo di Modena are addressed², and whom we find to have had intercourse with the brothers Elchanan and Ismael di Riete³, seems to have been a distinguished merchant, whom we can assume to have lived about the half of the sixteenth century. Salomo di Modena was commissioned to cash in Siena and other places money due to Abraham, but did not succeed in spite of his exertions. These business letters are written in so remarkable a Hebrew style, that they are also of value for literary history.

Sources :

I.

The Letter of Israel Sforzo to his son Obadja in Reggio Emilia.

בהנא

טופס האגרת אשר כתב החכם כמו"ה ר"ר ישראל ספורנו זצ"ל אל כמוה"ר עובדיא ספורנו זצ"ל בנו בעיר רייו • ע"ד מהר"ר דוד מהטוב נ"ע • המכונה די"ל ביני בלעז • מפני שבתחילת בחרותו היה דורש ברבים בק"ק מנטובא (במקצת דבריו) דברי התולים וחשק וצורות לפי מה שכת' מוהר"י ספורנו הנ"ל (ואולי לעורר לבות השומעי' לדרשותיו) והיה מבקש מוהר"רי ספורנו זצ"ל הנ"ל • מבנו מוהר"ר עובדיא ספורנו זצ"ל הנ"ל שידבר על זה אל הגאון כמוהר"ר מנחם עזרייא מפאנו זצוק"ל שאז היה יושב גם מעלתו בריו • וגם אל כמוהר"ר חזקיא פואה נ"ע • כדי שמעלותיהם יהיו מזהירי' למוהר"ר דוד מהטוב זצ"ל הנ"ל • כמו שנהוג הוא להוכיח את הבחורי' על דברי' אחרי' • שמחמת רתיחת הבחרות ושגם הוא יניח הדרך ההיא בדרשותיו — ועיין לקמן

¹ In Cod. Mortara, 58, as N. 244 of the fragment of a collection of Hebrew letters.

² In Cod. Mortara, 18, as N. 102-104.

³ D. Kaufmann in *Revue des Études Juives*, XXVI, 90 sq.

בדף השני שאחר זה • את האגרת שכתב לחכמי מנטובא בשנת ה'שנ"ח ע"ד זה האשל הגדול כמוהר"ר נתנאל טרבוט זצ"ל מ"ז וקרובי • -

הבן יקיר לי שלו'

קול תרועת מלחמה במחנה העברים ק"ק מנטובא • על עור"י אחד חציף נער בער • דוד מהטוב שמו עז פנים אשר מלא פיו צואה רותחת אותיותיו אותיות מות נכרו ונודעו בחוצות • לדרוש ברבים דרשות של דופי אשר כל שומעיהם חייב לקרוע קרע שאינו מתאחה לעולם • ועם ליצנות מספרי אומות העולם • כאשר תקרא באגרת אחי הגדול כמ"הר"ר נסים (ספורנו) יצ"י • אשר אני שולח העתקה אליך עם יתר אלה המכתבים • ממנה תראה קצת דופי דרשותיו וחרופי דבריו • והנה גלוי ומפורסם לכל יודעי תורה ואפי' לדרדקי דבי רב כי יש חרם ונדוי הראשונים החיים בג"ע שלא לדרוש ברבים דרשות של דופי ושלא להזכיר שמות ההבלים ולערבם בדברי תורתנו הקדושה הנעלמה • והנה זה חלול ה' ותורתו הנשמע עתה במקומות אלה כי יצא שובב אחד לחרף ולגדף אלקים חיים • וגם שהוא יחידי ונער בער יש אתו אחזת מרעים ואגודת פועלי און מינים ואפקורסים מחזיקים ואומרים לו הגבה שמתלך מחציפים פניהם נגד יראי ה' ושומרי תורתו • עד שרבים מיראי ה' אשר באותו הקהל כובשים פניהם בקרקע כאלמים שומעים ושותקים לא מזכירים ומשבחים ולא משחקים • מעתה עת לדבר לכל אשר בשם ישראל יכנה • החלש יאמר גבור אני קומו בעלי התריסין כל יראי ה' אשר בידם תורה ומצות ומעשים כשרים • כתו אתכם לחרבות ואתכם לרמחים • והלחמו מלחמתה של תורה וקומו לכבוד ה' ותורתו אל תיראו ואל תחתו כו ה' אתנו • התחזקו והיו לבני חיל הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו • גם אתה בני (ר') עובדיה (ספורנו) חזק והתחזק לכבוד ה' • ואל תאמר נער אנכי כי במקום שיש חלול ה' אין מכבדין כבוד לא ליחיד ולא לרבים • ראה ציויתך אל תתרשל בדבר קום כי גם עליך הדבר לקנא לה' ולתורתו • וכל אשר תעיר לכבודו לכבוד את ה' האמרת היום להיות לך לאלקים • והוא יאמיר אותך ואת זרעך על כל יושבי הארץ שונאיך ילבשו בשת וחרפה תכסה פניהם • קרא גם אתה בנרון אל תחשך כשופר הרם קולך והחרם תחרם ב"ד העליון ובחרם ב"ד התחתון אותו הנבל נער ובער דוד מהטוב כי לא טוב עשה בעמו ועם תורת ה' • ועם שכבר נדוהו והחרימוהו מן השמים ע"י זקנינו חכמינו וחסידיו אומתנו אשר הם חיים בג"ע כנראה בהרשב"א ובדבר פחות ממה שהתרים ועשה הוא פעמים רבות בב"ה • מ"מ מפרסמים את החנפים בעד המתים אל החיים מפני חלול ה' • ראה קום ועשה ואל תחוש לזקנים וחכמים ממך וממני

שבדור • יען כבוד ה' יתברך ותורתו קודם לכל וגם הם חייבים בכבודו • ואמנם על כל דברי ישמע שתראה ותודיע הכל למעלת האלוף והנאון (כמוהר"ר מנחם עזריה) מפאנו • ותראה לו אגרת אחי כמה"ר ניסים יצ"ו (ספורנו) על כל או רוב דופי דבריו וליצינותיו אשר החציף לדרוש ברבים • מלבד עוד כהנה וכהנה רבות אשר נשמעו בפה מקצת ק"ק • אומרים קווי"ל סאנטה דיאנה וכו' שאסור לספר בדברים האלה • כי אין ספק שמ"כתור" לא שמע מהנה דבר • שאלו שמע לא החריש • כי יותר ממני וממך הוא חייב בכבוד שמים כי כאיש גבורתו וקטנו עבה ממתנו וממתני אחרים שבדור • ודבריו נשמעים בכל גלילותינו • וכבר נמנו ואמרו כל מי שיש בידו למחות וכו' • והני דריש גלותא מתפשי וכו' • ידעתי כי נורא הוא על כל סביביו ודבריו יקימו את מובח ה' ההרום • וכמו כן תראה האגרות האלה לשאר החכמים הנמצאים ברי"ו כי כלם חייבים בכבוד ה' ובכבוד תורתו • וכמו כן החכם כמהר חזקיה פואה אין לו התנצלות לנסוג אחור כי כבר קבל עליו דיני חברות • ובמה יודע כחו אם לא לכבוד התורה ושמו ית' • ע"כ חייבים כל מי שיש בידו תורה ומעשים כשרים לנדות ולהחרים אותו הדרך שלא טוב עשה הוא וכל המחזיקים בידו • ולא יהיה עוד לפוקה ולמכשול לפליטת עמו אשר בסביבותינו אלו • ואין ספק כי מנסה ה' את עמו לראות היש משכיל דורש אותו ומקנא לשמו ותורת • אני לא אנוח ולא אשקוט עד יצא כנה צדקת ה' ואכתוב בפדובא אל מעלת כמהר"ר שמואל ארקיבולטו • ובוניציאה לחכם סרבאלו • והחכם (כמוהרר יצחק) גרשון • ובסאלוניקו ע"י אחי כמה"ר דוד אל החכמים משם¹ • ואל בני כמה"ר חננאל (ספורנו) • בקוסטאנטינא • ואל קרובי ומיודעי שמי שבארץ הצבי עד אשר אשיתהו בתה ויהיה לאלה ולשבועה • לכן אל תירא גם אתה פני אדם עשה תעשה ויכול תוכל כי ימשחך ה' למלך על מקנאי שמו וכפנחס בן אלעזר הכהן תזכה לעבודת הקדש ולהקרא בכלל יראי ה' וחושבי שמו • אך ראה שלא תחמיץ המצוה ולא תפסל בלינה כי לית דין צריך בשש • ולהיות השליח נחפו לילך לדרכו לא אאריך עוד על הדבר הרע הזה רק אתחנן אל ה' אלקיני המגביהי לשבת יופיע עליך ברכות שמים מעל הרוחניות עם המדומות מעתה ועד עולם אמן: מודינא • איביך ילבישו כלימה לספירה • שנת השנה ליעירה:

¹ Marginal note in Graziano's handwriting: צריך לידע כי החכם כמוהר"ר ישראל: ספורנו זצ"ל • מחבר האגרת הזאת • היו לו שלשה בנים רננים • שנים מהם היו יושבים בעיר רי"ו • היינו כמהר"ר עונדיא ספורנו • וכמוהר"ר אברהם ספורנו נ"ע • והשלישי שהיה הגיור שבהם נקרא שמו כמוהרר חננאל ספורנו זצ"ל שלחו בעיר קוסטנטינא כנו' כאן • מפני שהיה רצונו לילך שמה כמי שעשה:

הטרוד אביך ישראל ספורנו

(על גב הכתב הנ"ל) אל היקר והנחמד בני כמה"ר עובדיה ספורנו יצ"ו הדר להווה בעיר ריינו: * אוי לי¹ לצעיר המעתיק • לכתוב כאן את אשר שמעתי על כמוהר"ר דוד מהטוב זה זצ"ל שאחרי עבור מעשה הזה הלך ללמוד תורה בתמידות אצל המקובל הקדוש כמוהר"ר מנחם עזריא מפאנו זצוק"ל • בריי • עם חברי מקשיבי ותלמידי אחרים • הלא הם כמוהר"ר אהרן ברכיא ממדינא וכמוהר"ר יצחק ברכיא מפאנו שדר אח"כ בלונ"ץ • חתנו של הנאון הרמ"ע הנ"ל • וכמוהר"ר אליעזר נחמן פואה • וכמוהר"ר דוד דאינה • וכמוהר"ר יצחק ברכיא בנו של הרמ"ע הנ"ל • וכמוהר"ר יצחק בכ"ר מרדכי זצ"ל איש פולוניא וחכמי אחרי כאשר אמרו לי כמהר"ר מרדכי קוארושי בכמ' ישמעאל ז"ל • והזקן הנכבד כמ' יצחק רבינו ז"ל • שהיו גביהם יושבי ברי"ן • — ולא נשמע עוד אח"כ שכ"מוהר"ר דוד מהטוב זצ"ל הנ"ל • חזר על הראשונות לדרוש בהתכמות החזוניות • ולספר מדברי ספרי א"ה ומשלהם וחידותם • כאשר הגידו ג"כ אנשי אמונה מק"ק פירארא • אשר שם הרבין תורה ברבי • יען שלקתוהו למורה צדק שלהם ולדרוש טוב לעמו • הרבה שני' כקצין וראש שהיה עליהם • ושוב לא נשמע דהוי סאני שומעניה :

II.

The Letter of R. Natanael Trabotto to the Community of Mantua.

אגרת שכתב ושלח הגאון כמוהר"ר נתנאל טרבוט זצ"ל • מ"ו • אל מעלות החרמים והרבנים של מנטובא נ"ע • על כמוהר"ר דוד מהטוב זצ"ל • המכונה די"ל בינ"י • שבשנות בחרותו אמרו עליו שהיה דורש בק"ק מנטובא מקצת דברי חזוניים והיה עושה צורות במאמרי חז"ל ואולי עשה זה כדי להלחיב ולעורה לבות המון העם לשמוע בלמודים • — וכבר השיג כמוהר"ר ישראל ספורנו שהיה יושב גם מעלתו בעיר מודינא • נגד מע' החכם מהטוב הנ"ל • ככת' לאחור בדרך שאחרי דף הלז • בכתב אשר שלח לבנו כמוהר"ר עובדיא ספורנו זצ"ל בעיר ריינו • בשנת השנ"ח ליצירה • ע"ש :

אליכם מורי התורה אשר במנטובה • שלו שמעה אזני ותבן את אשר קרה אתכם עם מר דעביד נפשיה מדרבנן • ואנא לא קימנא בגויה ולא ידענא טיביה • אמנם מתוך מעשיו ניכר • שילדות גמורה נזרקה בו • לזלזל בכבו' חכמי רבנן סמיכי • ותיתי לי דלא מזינגא רישאי אבי סדיא עד דמהפיכנא

¹ Note of Graziano.

בזכותא דצוכבא מרבנן • מההוא עובדא דר"א ב"ר שמעון ב"ר הפועל¹ במקו' דאיכא חלול הש' ותורתו • וידוע הוא שכל המדבר נגד ת"ח חייב נדוי • כ"ש מי שחרף אותו כמו שכתבו הפוסקי' ז"ל בספריהם • וע"כ אחרי אשר שמעתי מכמה אנשי' ידועי' את אשר פעל ועשה ההוא מרבנן ורוד' שמו' לדרוש ברבי' מדברי הבל' של טיאטראות וקרקסאות של כותי' • מאד חרה לי ע"ז • כי הלא ידעו כל הנהו מאן דידעי וסברי • מה שכתב הרשב"א בתשובה סי' (מ"ד) [תי"ד] • על אותם הדורשי' אגרות של דופי • מדברי ארסטו וחבריו • והחרימו הוא ובית דינו על ככה כמו שכתוב שם בארוכה • והגם שהחכם בדרשי השיב על דבריו • לא לסתור דברי האשל הגדול הרשב"א בא • כי מי ישלח פיו ולשונו נגד עמוד הימיני • אלא • הודיע לרב ההוא שלא דברו? סרה? נגד תורתנו: אף לא נגד דברי רז"ל • אבל אין הכי נמי שהורה • שאלו הדורשי' הגדות של דופי • ומהפכי' דברי אלקי' חיי' למינות שצריך להחרימם ולגדותם • כי אין לך אפוקורס גדול מזה • ומדברי הרשב"א נלמוד ק"ז לנד"ד • דהתם בשביל שדרש מאמר ר' בנאה² . . . מעט קושי דבריו שלא כפשוטו ואמ' דאברהם ושרה דהתם רומזי' אל החומר והצורה • קצף הרב ז"ל • עליה דההוא מרבנן • כ"ש בנד"ד שהפך? סעודת? ד"ד? צדיקי' לדברי התול' וחשק • שראוי לכל אשר בשם ישראל יכונה • לגעור בו בניופה • עד אשר ישוב מדרכו הרעה • ולא יוסיף עוד כן ומה? אאריך עוד • ואיתא ב"ר חלק³ כי דבר ה' בזה • זה הדורש דרשות של דופי • פוק חזי תמן • ואמ' בספר בן סירא אמר' התם דאסיר למקריה • דאית ביה דברי' דלית בהו צורך ברייתא • ומילי דכדיבי • כ"ש בספרי' חוצוני' פאוולי? שאסור לאמרם • ולעיין בהם • ומי שמאבד בהם זמנו עתיד ליתן את הדין • ומי סני ליה משו' דאמור רבנן • אי בעי למעבר ההוא מרבנן בדרשותיו נמי כדהוה עביד ר' מאיר • ע"כ אני אומ' בטח שההוא? • הגם שהוא מהטוב • לא טוב עשה • ולאו בתר שמיה אזלינן • אלא בתר טעמא • כדאי' במהרי"ק שורש פ"ג • וחטא על הנפש • נגד ה' • ונגד תורתו • ונגד חכמיו • ואפי' אם יקריב כל אלי נביות לא יכופר לו עונו • עד שישוב במקום שאמ' הדברי' • למיבעי מטו מהקב"ה ומתורתו • ומהחכמי' ההם • אשר פקר נגדם • ומובטח אני בו • כשיראה דברי אלה • שלא ירבה במחלוקת • כי גורם לשכינה שתסתלק מישראל • וגם שיבין לסוף דבר ולא יחטא עוד • כי מי . . . ואם ח"ו יתן כתף סוררת לשוב על דרכו הקדומה • אז אני אעשה

¹ *Baba m.*, f. 84 b, comp. Josef Almozni's ביהיקף, II, No. 31, f. 67 b, where the same story is alleged as a source of practical decision.

² *Baba b.*, f. 58 a.

³ *Synhedrin*, f. 100 b.

בהורמנא דמלכא המוטל עלי • עם יתר רבותי וחבירי • אשר בגלילות • להכותו במדת הדין קשה • בסלוא דלא מבע דמא¹ חויא דרבנן דלית ליה אסותא² • כי עתה לא אעשה לו כדרכיו • דאין מלקין אא"כ מתרין • ואם ישוב וישמע לכל אשר אמרתי . . . שיהיה נאה דורש ונאה מקיים³ ושלן לרבנן ולתלמידיהון דעבדין עובדוהי דאהרן • מודי' כ"ז אייר השנ"ח :

עיינ בהגהתי באגרת כמוהר"רי ספורנו זצ"ל הנ"ל • שהעתקתי לעיל • בדרף השני • אחר דף זה • שכתבתי שם שכמוהר"ר דוד מהטוב זצ"ל הנ"ל • חזר בו מכל וכל • ממנהגו הראשון • שספרו עליו • שהיה נוהג • ודורש ברבים • בתחלת בחרותו דברי משל ומליצה של מליצי א"ה • ושלא פירש עוד מאמרי חז"ל בלשון צורה • וכיוצא • יען שהלך אחרי עבור מעט קט זמן לדרשותיו • שהתחיל לדרוש כאמור • בעיר רייו • בבית מדרשו של הקדוש חסיד ועניו • הנאון כמוהר"ר עזריא מפאנו המקובל זצוק"ל • עם שאר בחורים חשובים • נבונים וידועים • כמוהו • יראי ה' זחושבי שמו ושם זכה לכתר תורה וכתר שם טוב • והשלים את עצמו בעיון ובמעשה • עד שנבחר מק"ק פירארא להיות לראש ולקצין עליהם • ולמורה דיעה • ומבין שמועה • ולנאה דורש • ונאה מקיים שלהם שנים רבים - :

III.

A Letter on the Death of Jacob del Bene in Bologna.

קינה על פטירת כמר' יעקב מהטוב ז"ל
שלוחה לאשתו תמ"א⁴

רמר דרך שלן לא ידעתי וכאין עינים בצהרים כנשף אנשש • לנגהות כאפלה יתהלכו כחותי עם כל בנות עירי כאשמנים כמותים • מקולות בכי רבים עורי נפשי לאדירים משברי לב גם את לבשי רוח קנאה ובמספד מר תתמרמר כי המר שדי עם בת עמי • התקוממי נפשי ובשיחי תשתוחחי כי ריב לה' אל ההרים הרי ישראל בעברה וזעם וצרה איש אוכלת בראש ההר על הצור בחורב שמעתי קורא בנרון האספו ואנידה לכם כורתני ברית צדקה ומשפט כי עלה הכורת עליכם למען שפוך דם הניף ידו לאמר כי' יעק"ב בחר לו י"ה • ובת הרחמים צועקת לפניו מקלט מקלט למען יהיה עוד בארץ פליטה לישראל • עד אשר עליונים נתנאו בחזקתם וחסיד נמר שמש קדר וירח אומלל ועלטה היה שבין לילה אבד כל נאות יעק"ב • כחי נשבר ולבבי נהיה • יתפלצון ישתקשקון ברחובות נפשי תאניה ואניה על שבר בת רבים אצעק הוי אחי

¹ *Kethub.*, f. 91 a.³ *Tos. Tebam.*, VII end.² *Sabbath*, f. 110 a.⁴ תבורך מנשים אמן =

כחי ואוני יד ימיני אחזיק בציצת ראשי אמרט • ולא אחמול וגם את הזקן
 תספה אריר בשיחה אהימה כנהמות ים • צור לבבי וחשקי אנה פנית אנה
 הלכת ולמה היום בין רנבים ידובקו דודי אשר צפנת לי אללי לי מי מנה עפר
 יעקב • ואת עניה סוערה כי נשבר גאון עוון הרס ה' ולא חמול לקחת רדידך
 מעליך אנה תנוסי לעזרה שאי קולך אל תתני פוגה אנושה מכתך אין מזור •
 אוי לי שראיתך בכך כי ספח ה' קרקד תפארתך וברגע שאול יחת למה
 תרגעו • למה תדומי התפלשי באפר מאין אונים וכיונים תהמי אל תדמי אנה
 פנה דודך אם נבקשנו עוד • ואת ובניך למה תחרישו שאו על שפיים קולכם
 לאמר אל ההרים כסונו שמה תביאי בניך בחוצן ובנותיך על כתף לתנות קינות
 על ארץ חשך תלילו כי עלה מות נגע בכף ירך יעק"ב • אי לך ארץ בולונייה •
 שכולה וגלמודה התרפית ביום צרה ולא שמרת על אדוניך איך לא עמדת
 בקשרי המלחמה בזים הלך מקרבך תפארת הצדיק תנצ"ה אשר בצלו שכנת
 בנוה שלו' הלא הוא ברכת בני עמו השקיט מימי המריבות • ובכל גבולך
 נתן העקוב למישור ואיך לא סגרת הדלת בערך לבלתי יגש להקריב אופל
 וצלמות ביריעות משכנותיך • ולבלתי ידח מקרבך נפש הצדיק ז'ל' הסבי עיניך
 וראי עוד מי לך פה יחזק במעוון יעשה שלום הלא אך יצא יצא יעק"ב • זאת
 אשיב אל לבי ע"ב אחריש אתאפק כי ידעתי הצדיק באמונתו יחיה לעולם שכלו
 ארוך וידיו יריב לו בחסד וברחמים הוא מרומים ישכון לפני ארון צבאות
 בעמרת זהב גדולה ובתכריך בוץ יושב ונהנה • ואם הגש"ם חלף הלך הנפש
 תשוב טבולה במי טהרה וישבה ודגרה בנוה צדיקים אדירי כל חפצי במ
 ומשם באברתו יסך לנו • ואת ובניך תחיי • תרעי את גריותיך על משכנות
 שאננות כי על כל חכמת נשים חלק ה' לך עשר ידות ובתבונה ודעת עליה
 על כלנה • ולסוכתך הנופלת תעשי סמוכות ומוסרי בניך תקוממי עד אשר
 יאמרו יעק"ב אבינו לא מת וגם אנכי כאשר הלכתי בברית עם הצדיק ז'ל'
 לאהבה ולרבהקו בו כל ימי חיינו • כך יש עלי לקיים עמך עד עולם • ההרים
 ימושו והגבעות תמוטנה ודבר שפתי ויהיה ברכי הכושלות וידי הרפות אחזק
 לעשות לך נחת רוח בכל קראך אלי • וחכרתי את בריתי יעק"ב :

IV.

Letters of Salomo di Modena to Abraham del Bene.

כתבי כמ' שלמה ממודינה לכמ' אברהם מהטוב

ע"ד מעותיו

קב הן על כפי לבבי חקותיך למן היום אשר ירדתי אל קצבי ההרים האלה
 ותמונת מצותך אשר צויתני שמרתי ולא אט • חשפתי זרועי להביא מרחוק

כספך וזהבך אשר אמרת היה לך לקבל מאנשים מתחלפים האלה שלמים • ואנכי חזון הרביתי למען הביא אניה כונתך אל היבשה • והנה מראש ראיתי מחיצת ברזל מפסקת מעבור תפלה כי תסבנה מחשבות השלמים האלה בעמק חשבון דברי' לא נתנו ליכתב אף אחרי ההשתדלות אשר עשיתי בידי ובלבי אמונה • ולשוני תהלך לצדר אחרי זכיותיך בצל ידי כסיתך ותושע לך זרועי להביא אל אח ברכה אב המון גוים נתתיך בלבבות כלם אמצתיך אף עזרתך להסיר מעליך כל תלונות ותואנות תפלו עליך שקר אנשי מצותיך והלבש אותך מחלצות אהבתם המקשקשת לפניך כפעמון משכתיך חסד ורוחי היתה מרחפת על פני מי אהבתך הנגרים במורד בליותי ולבי • והנני שולח אליך אדו' ע"י זה המוביל כך וכך ואל נא תשת עלי חטאת אם בוששו זמורות השתדלותי לתת פרים עד עתה כי ארץ הנגב היה מקום נטיעותי בית השלחין על הר נשפה שאינו מסתפק ממימי הגשמים אך רובי תורותי אם אחלי נכוננו תמיד כל היום לנגלג עליך את מדת הרחמים המה היו טל אורות להפריח כדשא את אשר שאלת מעמדי לעשות עמכה בזה • וכמשפט האוהב נאמן רוח עשיתי עמך היום כי אהבת עולם אהבתיך בריתי היתה אתך החיים והשל' חסד לאברהם

עוד כאמור למעלה

הן על כפים חקותיך מאז באתי הנה סיינא עד היום הזה למדתי סנווריא עליך אדו' • בדקתי עד מקום שידי מגעת למצוא חפצך ולהשיג אליך צרור כספך אשר אמרת וזה לך לקבל מאת האנשי' האלה שלמים • נכנסתי ונתבישתי • כי לא מצאה ידי למלאות שאלתך ולא אסתיעעא מילתא • אולי מלאכי צבאות עיינו בתפלתי ראו כי לא הספיקו זכיותי להביא אניות כונתך אל היבשה אמרו הנה קמנתי מכל החסדים עד אשר קצרה ידי זכיותי מהיות רצוי אל אדו' אשר על זה דוה לבי • גם הטב חרה לי • הן אדו' אתה ידעת כי כל מעייני בך • נכספה גם כלתה נפשי לעשות לך אדו' נחת רוח • ואם אלקים מצא את עוני הפעם כי לא יכלתי להיות מעיר לעזור כחנני ונסני נא בעסק אחר בלת[י] תלוי ברעת אחרים • או אראה אם בעט ברזל ועופרת שמתך בנקרת לבבי • אם אין • עשה זאת איפה אם אהבתי • שאי נא אל פני האלוף צבי הבחורים ב"ר פ' יצ"ו שלומות לאלומות כי הוא אח' ואשתחווה לו • עד כדי שיראה איסר מכנגד לבי • אשקל גם שני(ה)[ב]ם² במאוני לבבי • והנה מצאתי ראיתי כי אתה כהן לעולם על דברתי • והוא מלכי צדק של' אבי'ר :

¹ Berach., f. 28 b.

² Allusion to 1 Mos. 27, 45.